

□ *Azərbaycan milli jurnalistikasının 142 illik tarixi mətbu söz vasitəsilə xalqın köklü mənafeyini ifadə etmək, demokratiya göstəricisi kimi zaman-zaman önəmini arıran söz azadlığını cəmiyyətdə bərqərar etmək uğrunda tədrici, inadlı və mürəkkəb situasiyalardan keçib gələn bir mücadilə kimi göz önündə canlanır. Milli mətbuatımızın binasını qoyan Həsən bəy Zərdabi söz azadlığından nəşət edən doğru sözü cəmiyyətin işığı sayırdı. Böyük maarifçi-demokrat deyirdi ki, qəzet gərək işıq üzü gördüyü vilayətin, ölkənin güzgüsü olsun. O öz “Əkinçi”sini məhz bu məram və inamla ərsəyə gətirmişdi.*

Zərdabi zamanında qabaqcıl Avropa ölkələrində və Amerika Birləşmiş Ştatlarında kağız üstündə tirajlanan azad sözün – demokratik mətbuatın onillərdən gələn təcrübəsi var idi. Bu, rəsmi dairələrdən asılı olmayan müstəqil mətbuatın cəmiyyəti operativ, obyektiv məlumatlandırmaq, elm, təhsil, tərəqqi amilləri vasitəsi ilə maarifləndirmək və işğuzar həyatın informasiya-reklam ruporu olmaq rolu və mövqeyinin ciddi siyasi-mənəvi və sosial-iqtisadi tələbatə çevrilməsi gerçəkliyi idi.

Doğrudan da, söz azadlığının iki əsrdən də artıq tarixi məntəqi birmənalı şəkildə sübut və təsdiq edir: azad söz cəmiyyətin işığı, ictimai həyatın aşkarlığı üçün zəruri mənəvi vasitədir. Tarixi inkişaf prosesində qarşılaşılmalı tələbatə çevrilmiş söz azadlığı hüququ tədricən aktuallaşmışdır. Bu hüquq özü ilə birlikdə maneəsiz yayılan informasiya, fikir və mülahizənin doğuracağı nəticələrlə bağlı məsuliyyət anlayışını da gündəmə gətirmişdir.

Avropa ölkələrində bir-birinin ardınca baş verən burjuva inqilablarının ən ümdə şüar və tələblərindən biri və dəyişməyeni

insanın əzəli haqları içərisində onun söz demək, öz düşüncə və qanuni tələblərini maneəsiz olaraq ifadə etmək və yaymaq hüququnun gerçəkləşməsi olmuşdur. Böyük Fransa inqilabı söz azadlığı anlayışını ilk dəfə cəmiyyətin siyasi həyatının ayrılmaz elementi kimi müəyyənləşdirmişdir.

Söz azadlığı üçün yaradılan hər hansı bir maneənin aşkarlığına, ahəngdar inkişafa qəsd olması fikri XX əsrin əvvəllərində həm dövlət qurumlarının, həm siyasi dairələrin, həm də ictimai rəyin daşıyıcısı olan xalqın ortaq qənaəti, ümumi etirafı kimi səslənməyə başlamışdır. Mətbuatın maneəsiz sözün müqabilində məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi tələbinin reallaşması senzura və hüquqi qadağaları, cinayət məsuliyyətini gərəksizləşdirmiş, özünü tənqidləmə, ictimai qınaq, əxlaq kodeksləri və inzibati sanksiyalar mexanizmini güclənmişdir.

Söz azadlığı və demokratik mətbuatın təkamülü prosesində yaranmış bu meyarlara və qazanılmış dəyərlərə İkinci Dünya müharibəsindən sonra, dünya birliyinin baş sənədi kimi 10

dekabr 1948-ci ildə elan olunmuş “Beynəlxalq insan hüquqları bəyannaməsi”ndə ümumi, deklarativ ifadəsini tapmışdır. Bəyannamənin 19-cu, 27-ci və 29-cu maddələrində əksini tapmış bu hüquq və azadlıqlardan doğan başlıca prinsiplər sonralar beynəlxalq, regional və ayrı-ayrı ölkələrin jurnalist qurumlarının bəyannamə, kodeks və nizamnamələrində incəliklə açıqlanmışdır.

Milli mətbuatımız tarixində

keçən müstəqil dövrü nəşrlər yarandı. Partiya-sovet nəşrləri də mümkün olan bütün üsul və vasitələrlə Azərbaycanın dövlətində yeni həqiqətinin dövlət müstəqilliyini bərpə etmək zərurətinin ifadə olunmasına qoşuldu. Beləliklə, respublikamızda “azad söz” “söz azadlığı”nın rəsmən elan olunması 2-3 il qabaqladı. Dövlət başçısı İlham Əliyev bu prosesi belə qiymətləndirmişdir: “Azərbaycanda azad mətbuat hələ sovet dövründə yaranmışdır və azad mətbuatın o vaxtkı fəaliyyəti çox böyük qiymətə layiqdir”.

Söz azadlığı və plüralizm demokratik cəmiyyətin zəruri tələbatıdır

Dövlət müstəqilliyi ölkəmizdə azad, demokratik mətbuatın sürətli inkişafı, söz azadlığı prinsiplərinin reallaşması üçün tarixi şərait yaratmışdır. 1992-ci ildə KİV haqqında qəbul olunmuş ilk qanun ölkəmizdə söz azadlığının rəsmi təməlini qoymuşdur. 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyada isə müstəqil dövlət vətəndaşlarının ən mühüm hüquq və azadlıqları sırasında söz azadlığı prinsipləri də yer almışdır. Konstitusiyanın “Əsas hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr” bölməsinin 47-ci maddəsində “fikir və söz azadlığı”, 50-ci maddəsində “mətbuat azadlığı”, 41-ci maddəsində “yaradıcılıq azadlığı” anlayışları aydın əksini tapmış, “informasiya hüququ insanın genetik hüquq konsepsiyasının tərkib hissəsi” kimi təsbit olunmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan dövlətinə rəhbərliyinin 10 ilində ölkəmizdə azad, demokratik jurnalistikanın inkişafını təmin edən mükəmməl hüquqi-normativ baza yaradılmışdır. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında”, “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”, “Televiziya və radio yayımı haqqında”, “Müəlliflik hüququ haqqında”, “Reklam haq-

qında”, “Dövlət sirri haqqında” və s. qanunlarda, digər əsasnamə və sənədlərdə söz azadlığının ahəngdar bərqərar olması aydın, dəqiq əksini tapmaqla, mükəmməl bir mexanizm təşkil edir.

Prezident Heydər Əliyevin 6 avqust 1998-ci il tarixli “Söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” fərmanı ilə senzuranın ləğv edilməsi Azərbaycan milli jurnalistikası tarixinə xüsusi önəmli yazılmışdır. 2000-ci ildə ulu öndərin Mətbuat və İnformasiya Nazirliyini ləğv etməsi və onun xeyir-duası ilə 2003-cü

ilə mətbuatın özünü tənqidləmə mexanizminə çevrilən Azərbaycan Mətbuat Şurasının yaradılması ölkəmizdə azad mətbuatın əsaslarının möhkəmlənməsinə, qəzet-jurnalların normal fəaliyyətinə, çap məhsullarının maneəsiz yayılmasına xidmət edir. Ulu öndər Heydər Əliyev bütün bu tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə söz azadlığının çatdığı tarixi durumu belə dəyərləndirirdi: “Azərbaycanda güclü kütləvi informasiya sistemi yaradılmışdır. Azad surətdə fəaliyyət göstərən yüzlərlə mətbuat orqanı, agentliklər, teleradio şirkətləri cəmiyyətimizin çoxşaxəli və etibarlı media şəbəkəsini təşkil edir. Mətbuat demokratiyanı dərinləşdirən, siyasi inkişafa təkan verən qüdrətli vasitədir.”

Doğrudan da, Azərbaycan cəmiyyətində söz azadlığı etibarlı surətdə təmin olunmuş, hər kəsin və hamının kütləvi tribunadan sərbəst istifadəsinə imkan yaranmışdır. Dövlət orqanları medianın fəaliyyətinə əngəl törədən hansısa bir müdaxilə etmir, göstərdiyi dəstəyə görə mətbuat orqanlarının üzərinə xüsusi öhdəlik qoymur. KİV-in fəaliyyətində ortaya çıxan əngəllər məsələlər mövcud qanunlar və milli əxlaq normaları çərçivəsində həllini tapır. Azərbaycanca azad medi-

caqdır. Mediada yalan informasiyanın verilməsi qəbul edilməzdir.” Azərbaycan Mətbuat Şurası yaradılanadək media həyatında yaşanan məhkəmə qalmaqalları silsiləsi, əsasən, söz azadlığının verdiyi imkanlardan sui-istifadə və vətəndaşların mətbuatın ciddi açıqlamalarına, kəskin tənqidlərinə dözümsüzlüklü ilə bağlı idi. Belə hallarda artan məhkəmə prosedurlarının alternativi kimi qabaqcıl dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış medianın özünü tənqidləmə mexanizmi ölkəmizdə də tətbiq olunmuş, qısa müddətdə özünü doğrultmaq kimi qəbul edilmişdir.

Dövlət orqanı, eləcə də sıradan bir jurnalist qurumu olmayan Azərbaycan Mətbuat Şurası media qanunvericiliyinin KİV-in fəaliyyətinə tətbiqinə münasiflik edir, vətəndaşların mətbu nəşrlərlə, jurnalist kollektivlərinin dövlət orqanları ilə əlaqəsini təmin edir, azad sözün müqabilində ortaya çıxan jurnalist məsuliyyətini müəyyənləşdirir. AMŞ-nin Azərbaycan Jurnalistlərinin I Qurultayında qəbul olunmuş Peşə Etikası Kodeksi 1954-cü ildə fəaliyyətdə olan Beynəlxalq Jurnalist Etikası Prinsipləri Bəyannaməsinin müddəalarına

əsaslanmaqla hazırlanmış və şüaraya üzv olan media qurumlarının fəaliyyətində rəhbər tutulur.

Mətbuat Şurasının fəaliyyətində bəzi qəzetlərin insanların şərəf və ləyaqətini hədəfə almaqla narazılıq doğuran çıxışları ilə bağlı müraciətlərə baxılması aparıcı yönlərdən biridir. Şuranın “qara siyahı”sına adı düşən reket nəşrlər cəmiyyətin qınağı ilə üzləsə də, bir çox halda məhkəməyə düşməkdən, daha ciddi sanksiyalara məruz qalmaqdan xilas olur.

Söz azadlığının pozulduğu hallardan biri də informasiya əldə

etməklə bağlı vaxtaşırı özünü göstərən çətinliklərdir. Belə hallar dövlət məmurları ilə bağlı olanda lazımi tədbirlər görülür. Ümummilli lider Heydər Əliyev, Prezident İlham Əliyev media-yə qarşı məmur özbaşınalığı ilə bağlı dəfələrlə kəskin mövqə bildirmişlər. Ümumiyyətlə, ulu öndərin və dövlət başçısı İlham Əliyevin ayrı-ayrı KİV orqanlarının tənqidlərinə, hətta böhtan və yalanlarına dözümlü münasibəti söz azadlığına qarşı yönələn mənfəh halların qarşısını almaqda nümunəyə çevrilmişdir.

Söz azadlığı prinsipinin cəmiyyətdə tamamilə bərqərar olmasının çox mühüm bir şərti də onun kütləvi informasiya vasitələrinin ahəngdar fəaliyyət mexanizminin mövcud olması, dövlətin söz azadlığının gerçəkləşməsi üçün əlverişli şərait yaratmasıdır. Bu baxımdan müstəqil Azərbaycan dövlətinin mərhələ-mərhələ həyata keçirdiyi zəruri tədbirlər demokratik mətbuatın inkişafı yolundakı maneələrin aradan qaldırılması ilə əlamətdardır.

Son onillikdə KİV-in inkişafı-

nın himayəsi ilə jurnalistlərin sosial müdafiəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər gerçəkləşdirməsi, müstəqil qəzetlərin nəşrinə maliyyə yardımı göstərilməsi, jurnalistlər üçün müxtəlif mövzulara qarşı məmur özbaşınalığı ilə bağlı dəfələrlə kəskin mövqə bildirməsi, Ümumiyyətlə, ulu öndərin və dövlət başçısı İlham Əliyevin ayrı-ayrı KİV orqanlarının tənqidlərinə, hətta böhtan və yalanlarına dözümlü münasibəti söz azadlığına qarşı yönələn mənfəh halların qarşısını almaqda nümunəyə çevrilmişdir.

Söz azadlığının pozulduğu hallardan biri də informasiya əldə

nın himayəsi ilə jurnalistlərin sosial müdafiəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər gerçəkləşdirməsi, müstəqil qəzetlərin nəşrinə maliyyə yardımı göstərilməsi, jurnalistlər üçün müxtəlif mövzulara qarşı məmur özbaşınalığı ilə bağlı dəfələrlə kəskin mövqə bildirməsi, Ümumiyyətlə, ulu öndərin və dövlət başçısı İlham Əliyevin ayrı-ayrı KİV orqanlarının tənqidlərinə, hətta böhtan və yalanlarına dözümlü münasibəti söz azadlığına qarşı yönələn mənfəh halların qarşısını almaqda nümunəyə çevrilmişdir.

Ölkəmizdə azad sözün mövqelərini möhkəmləndirməsində beynəlxalq qurumların, hakimiyyət orqanlarının, jurnalist təşkilatlarının təşkil etdikləri seminar və konfransların da rolu önəmlidir. Bir qayda olaraq belə tədbirlər jurnalist peşəkarlığını artırmağa, söz azadlığı prinsiplərini geniş yaymağa, neqativ halların qarşısını almağa xidmət göstərir.

Göründüyü kimi, dövlət müstəqilliyi illərində reallaşan söz azadlığı Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya mühitini tamamilə dəyişmiş, yeni dəyərlər yaratmışdır.

Tahir AYDINOĞLU,
“Xalq qəzeti”

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edilir.